

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ СЕКРЕТАРЯ СІЛЬСЬКОЇ, СЕЛИЩНОЇ, МІСЬКОЇ РАДИ

THE FEATURES OF CONSTITUTIONAL AND LEGAL STATUS OF THE VILLAGE, SETTLEMENT, CITY COUNCIL SECRETARY

Петришина М.О., к.ю.н., доцентка,
доцентка кафедри державного будівництва,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Калітіна М.О., студентка II курсу міжнародно-правового факультету
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена вивченню проблем конституційно-правового регулювання і практики діяльності такого елемента структури сільської, селищної, міської ради як секретар сільської, селищної, міської ради. Правовий статус органів та посадових осіб місцевого самоврядування, зазвичай, є предметом наукового дослідження у контексті вивчення системно-структурної організації місцевого самоврядування. Зважаючи на відсутність комплексних вітчизняних наукових досліджень конституційно-правового статусу секретаря сільської, селищної, міської ради, зокрема, у контексті реформи децентралізації питання є актуальним і таким, що потребує особливої уваги сьогодні.

У роботі досліджуються невирішені раніше проблемні аспекти і особливості конституційно-правового статусу секретаря місцевої ради. Зокрема, вивчаються проблеми формування відповідної посадової особи, прослідковується зв'язок між порядком формуванням і наявними повноваженнями, особливостями його відповідальності. Виходячи з наведених у нашому дослідженні особливостей формування цієї посадової особи, поширення на неї вимог несумісності, а також переліку її повноважень, особливостей дострокового припинення її повноважень встановлюється місце секретаря сільської, селищної, міської ради в системі суб'єктів місцевого самоврядування, у тому числі, в системі органів і посадових осіб місцевого самоврядування. Крім того, особлива увага приділяється законодавчо передбаченій можливості секретаря сільської, селищної, міської ради здійснювати повноваження сільського, селищного, міського голови; за рішенням відповідної ради одночасно здійснювати повноваження секретаря виконавчого комітету відповідної ради.

У свою чергу, на основі проведеного аналізу основних складових і особливостей конституційно-правового статусу секретаря сільської, селищної, міської ради, визначається його роль у процесі організації роботи сільської, селищної, міської ради, а також здійснення контролю у сфері місцевого самоврядування. На основі аналізу норм чинного вітчизняного законодавства, а також окремих аспектів практики діяльності сільської, селищної, міської ради та секретаря як елемента відповідної ради визначаються основні напрями подолання означених вище проблем.

Ключові слова: місцеве самоврядування, модель місцевого самоврядування, органи і посадові особи місцевого самоврядування, секретар сільської, селищної, міської ради, конституційно-правовий статус.

The article is devoted to the study of the problems of constitutional and legal regulation and the practice of the activity of such an element of the structure of the village, settlement, city council as the secretary of the village, settlement, city council. The legal status of local self-government bodies and officials is usually the subject of a scientific research in the context of studying the systemic and structural organization of local self-government. The issue is relevant and requires special attention today given the lack of comprehensive domestic scientific research on the constitutional and legal status of the secretary of the village, settlement, city council, in particular, in the context of the decentralization reform.

The work examines unresolved previously problematic aspects and features of the constitutional and legal status of the local council secretary. In particular, the problems of establishment of the relevant official are studied, the connection between the order of establishment and the available powers, features of responsibility is traced. Based on the specifics of the establishment of this official, the spread of incompatibility requirements to this official, as well as the list of powers, features of early termination of powers of this official given in our study, the place of the secretary of the village, settlement, city council in the system of local self-government subjects is established, including, the system of bodies and officials of local self-government. In addition, special attention is paid to the legally provided opportunity of the secretary of the village, settlement, city council to exercise the powers of the village, settlement, city head (mayor); by the decision of the relevant council, simultaneously exercise the powers of the secretary of the executive committee of the relevant council.

In turn, on the basis of the analysis of the main components and features of the constitutional and legal status of the secretary of the village, settlement, city council, the role of this official in the process of organizing the work of the village, settlement, city council, as well as control in the field of local self-government, is determined. Based on the analysis of the norms of the current national legislation, as well as certain aspects of the practice of the village, settlement, city council and the secretary as an element of the corresponding council, the main directions for overcoming the above-mentioned problems are determined.

Key words: local self-government, local self-government model, local self-government bodies and officials, secretary of the village, settlement, city council, constitutional and legal status.

Постановка проблеми. Проблемні питання формування і розвитку національної моделі муніципального управління є предметом дослідження цілої низки науковців починаючи з моменту проголошення незалежності України. Впродовж цього часу відбувався поступовий відхід від постулатів радянського союзу і усвідомлення необхідності, важливості і корисності демократичної системи публічного управління, визначення місця і ролі місцевого самоврядування в цій системі [2, С. 288]. Цей процес характеризувався проблемами, пов'язаними як з відсутністю належного правового регулювання, так і пошуку самої концепції місцевого самоврядування, яка б відповідала об'єктивним закономірностям розвитку суспільства і держави

у певний історичний період, а також дала б відчутний поштовх для подальшого розвитку цього інституту.

Реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (децентралізація), що була закладена Концепцією, схваленою Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 року стала каталізатором багатьох перетворень [13]. Однак, далеко не всі гострі проблеми функціонування системи місцевого самоврядування, її елементів було вирішено. Так, актуальними сьогодні залишаються питання як щодо чіткості, повноти, ясності, однозначності правового регулювання статусу, повноважень, відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування, так і щодо подальшого поглиблення демократизації муніципально-правових, у тому

числі, шляхом, вирішення проблем контролю у сфері місцевого самоврядування.

Правовий статус органів та посадових осіб місцевого самоврядування, як правило, є предметом наукового дослідження у контексті вивчення системно-структурної організації місцевого самоврядування [Див. напр.: 3]. При цьому, комплексне вивчення особливостей конституційно-правового статусу секретаря місцевої ради у сучасній науці відсутнє.

Метою статті є виокремлення проблемних аспектів і особливостей конституційно-правового статусу секретаря місцевої ради, визначення його місця в системі місцевого самоврядування, у тому числі, в системі суб'єктів місцевого самоврядування, з'ясування його ролі у процесі здійснення контролю за діяльністю органів та посадових осіб місцевого самоврядування. На основі аналізу норм чинного законодавства, а також окремих аспектів практики діяльності місцевих рад визначаються основні напрями подолання означених вище проблем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема формування власної моделі місцевого самоврядування постала перед Україною після проголошення незалежності. Однак, варто зауважити, що історичний розвиток цього політико-правового явища на території нашої держави є достатньо тривалим і включає декілька основних періодів: починаючи із зародження перших форм місцевого самоврядування слов'ян (рід, громада); так званого періоду «європеїзації» самоврядування (в основному на землях західних областей сучасної України); періоду руйнування існуючої системи місцевого самоврядування (у тому числі, через приєднання у XVII ст. українських земель до Російської імперії); період, що вирізнявся численними спробами розбудови місцевого самоврядування як невід'ємного елемента системи державної влади (у тому числі, в умовах існування Української радянської республіки). Проте жорстка централізація державної влади і управління за радянських часів вкрай негативно вплинула на спроби формування місцевого самоврядування. Адже йшлося про декларативне і фальшиве протиставлення «народного суверенітету», «влади народу», який реалізується «радами народних депутатів» так званому «буржуазному» самоврядуванню. При цьому, під радянськими вертикальними інституціями рад народних депутатів та їх виконкомів крився тоталітаризм радянської «державної машини» і тотальне насадження комуністичної ідеології [4].

Натомість зміст діяльності системи органів публічної влади сучасної демократичної держави полягає, насамперед, у створенні умов, за яких органи державної влади і органи місцевого самоврядування, їх посадові особи здатні ефективно та вчасно реагувати на потреби громадян, що постійно змінюються. Держави-члени Європейського Союзу, незалежно від їх історичного розвитку і традицій місцевого самоврядування, свого часу проходили той шлях, який торує Україна [7, С. 85]. Поступова імплементація принципів Європейської Хартії місцевого самоврядування [1], інших міжнародних документів та рекомендацій, співробітництво з Радою Європи та іншими організаціями дали в цілому позитивні результати. Реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні проводиться саме на основі вищевказаної Хартії та її додаткових протоколів [4]. Однак, у сфері формування власної моделі муніципального управління все ще багато невідомих проблем [8].

Конститутивним елементом організаційно-правової моделі муніципального управління є системно-структурна організація місцевого самоврядування, яка становить собою складне цілісне утворення, зумовлене суспільно-політичною природою, соціальним і функціональним призначенням, формою держави, рівнем демократизації суспільства, рівнем економічного розвитку тощо [6, С.

211]. Характеризуючи системно-структурну організацію місцевого самоврядування, слід пам'ятати, що загалом система місцевого самоврядування в країні будується з урахуванням загальних принципів, покладених в основу форми державного правління, закріплених конституцією [14, С. 572]. Відтак, зіставлення вітчизняної моделі місцевого самоврядування з моделлю напівпрезидентської республіки, закріпленою Конституцією України, дає можливість зробити висновок щодо їх подібності.

З одного боку, йдеться про розведення головної посадової особи і представницького колегіального органу місцевого самоврядування. З другого боку, можна спостерігати тенденцію до законодавчого закріплення рівних (паритетних) основ їх взаємодії. При цьому, виконавчі органи місцевих рад підлягають подвійному контролю, як з боку місцевого голови (і очільника цього комітету), так і з боку відповідної ради. Крім того, спосіб формування представницьких колегіальних органів місцевого самоврядування (місцевих рад) і колегіального органу загальнонаціонального представництва (Верховної Ради України) аналогічний – прями вибори. У свою чергу, сільські, селищні, міські голови, як і Глава держави (Президент України) отримують мандат довіри безпосередньо від виборців. Враховуючи означене, цілком логічно випливає, що виконавчі органи місцевих рад, як і органи державної виконавчої влади (зокрема, Кабінет Міністрів України відповідальний одночасно перед Президентом України та Верховною Радою України, підзвітний і підконтрольний останній) підзвітні й підконтрольні відповідним представницьким колегіальним органам і водночас відповідальні перед місцевим головою (головою відповідної територіальної громади). Особливості системно-структурної побудови місцевого самоврядування (з урахуванням зіставлення) впливають на розподіл повноважень між відповідними представницькими і виконавчими органами, а також уможливають здійснення контрольних повноважень (зокрема, місцева рада може прийняти рішення про недовіру місцевому голові як керівнику виконавчого комітету).

Конституційно-правовий статус органів та посадових осіб місцевого самоврядування встановлюється положеннями Конституції України і деталізується Законами України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про службу в органах місцевого самоврядування» та ін [10, 12]. При цьому, якщо в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» (далі – профільний Закон) правовий статус місцевих рад, сільського, селищного, міського голови, сільської, селищної, міської ради виписаний достатньо чітко, то секретарю сільської, селищної, міської ради приділяється значно менше уваги. Так, наприклад, ст. 5 профільного Закону, встановлюючи елементи системи місцевого самоврядування, не містить окремої згадки про секретаря ради. Особливості формування, організації діяльності, повноваження та відповідальності секретаря ради визначені в главі 5 профільного Закону, що присвячена порядку формування, організації роботи органів і посадових осіб місцевого самоврядування. Очевидно, що секретар відповідної ради сприймається законодавцем як невід'ємний елемент відповідної місцевої ради.

Секретар сільської, селищної, міської ради – один з її депутатів, якого рада обирає простою більшістю від складу. Пропозиція щодо кандидатури секретаря ради може вноситися на розгляд ради не менш як половиною депутатів від загального складу відповідної ради у разі, якщо:

- на день проведення першої сесії сільської, селищної, міської ради, обраної на чергових виборах, не завершени вибори відповідно сільського, селищного, міського голови;
- рада не підтримала кандидатуру на посаду секретаря ради, запропоновану відповідним сільським, селищним, міським головою;
- протягом тридцяти днів з дня відкриття першої сесії сільської, селищної, міської ради відповідний сільський,

селищний, міський голова не вніс кандидатуру на посаду секретаря ради;

– на наступній черговій сесії після виникнення вакансії секретаря ради у зв'язку з достроковим припиненням його повноважень відповідний сільський, селищний, міський голова не вніс на розгляд ради кандидатуру на посаду секретаря ради;

– посада секретаря ради стає вакантною під час вакантності посади відповідного сільського, селищного, міського голови у зв'язку з достроковим припиненням його повноважень [9].

У разі, якщо рада не підтримала кандидатуру, внесену на її розгляд не менш як половиною депутатів від загального складу відповідної ради, наступну пропозицію щодо кандидатури секретаря ради вносить відповідний голова.

З моменту обрання секретар місцевої ради є посадовою особою органу місцевого самоврядування, яка працює в ньому на постійній основі, тобто на секретаря ради поширюються вимоги щодо несумісності. Йдеться про неможливість суміщати ним свою службову діяльність з іншою посадою, у тому числі на громадських засадах, крім викладацької, наукової та творчої роботи в позаурочний час, займатися підприємницькою діяльністю, одержувати від цього прибуток, якщо інше не передбачено законом.

Повноваження секретаря спрямовані в основному на організацію роботи відповідної ради. У визначених профільним Законом випадках секретар ради здійснює повноваження сільського, селищного, міського голови (зокрема, у ч. 2 ст. 42 Закону йдеться про випадки звільнення з посади сільського, селищного, міського голови у зв'язку з достроковим припиненням його повноважень або його смерті, а також у разі неможливості здійснення ним своїх повноважень); скликає сесії ради (зокрема, у ч. 6 ст. 46 Закону йдеться про випадки немотивованої відмови сільського, селищного, міського голови або неможливості його скликати сесію ради) та повідомляє депутатам і доводить до відома населення інформацію про час і місце проведення сесії ради, питання, які передбачається внести на розгляд ради; веде засідання ради та підписує її рішення (у випадку, передбаченому ч. 6 ст. 46 Закону); організує підготовку сесій ради, питань, що вносяться на розгляд ради; забезпечує своєчасне доведення рішень ради до виконавців і населення, організує контроль за їх виконанням, забезпечує офіційне оприлюднення рішень ради, які відповідно до закону є регуляторними актами, а також документів, підготовлених у процесі здійснення радою регуляторної діяльності, та інформації про здійснення радою регуляторної діяльності; за дорученням сільського, селищного, міського голови координує діяльність постійних та інших комісій ради, дає їм доручення, сприяє організації виконання їх рекомендацій; сприяє депутатам ради у здійсненні їх повноважень; організує за дорученням ради відповідно до українського законодавства здійснення заходів, пов'язаних з підготовкою і проведенням референдумів та виборів до органів державної влади і місцевого самоврядування; забезпечує зберігання у відповідних органах місцевого самоврядування офіційних документів, пов'язаних з місцевим самоврядуванням відповідної територіальної громади, забезпечує доступ до них осіб, яким це право надано у встановленому порядку; вирішує за дорученням сільського, селищного, міського голови або відповідної ради інші питання, пов'язані з діяльністю ради та її органів. Крім того, секретар за посадою входить до складу виконавчого комітету ради.

Згідно з положеннями Закону повноваження секретаря сільської, селищної, міської ради закінчуються одночасно із закінченням їх депутатських повноважень в день відкриття першої сесії ради нового скликання. Відповідно до ст. 50 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» повноваження секретаря ради можуть бути достроково припинені за рішенням відповідної ради.

Виходячи з наведеного, а також урахуваючи інші положення чинного законодавства у сфері місцевого самоврядування, місцева рада, її виконавчий комітет (інші виконавчі органи ради), міський голова є самостійними, але взаємопов'язаними складовими системи місцевого самоврядування.

При цьому, в аспекті нашого дослідження варто зауважити, що у процесі формування посади секретаря ради бере участь як рада, так і місцевий голова (адже згідно з п. 2 ч. 1 ст. 50 Закону: у разі, якщо рада не підтримала кандидатуру, внесену на її розгляд не менш як половиною депутатів від її загального складу, наступну пропозицію щодо кандидатури секретаря ради вносить відповідний сільський, селищний, міський голова). Крім того, секретар місцевої ради з точки зору системно-структурної і організаційно-функціональної, є невід'ємним елементом ради і, при цьому, за посадою входить до складу виконавчого комітету ради. Означені особливості відбиваються у повноваженнях секретаря, які стосуються організації роботи ради та її органів («забезпечення», «координація», «організація», зокрема, й «організація» контролю, «вирішення інших питань»), а також передбачають у встановлених законодавством випадках тимчасове здійснення повноважень сільського, селищного, міського голови (відповідно до ч. 2 ст. 42 Закону: до моменту початку повноважень голови, обраного на позачергових виборах відповідно до закону, або до дня відкриття першої сесії відповідної ради, обраної на чергових місцевих виборах).

Відтак, організаційно-правова модель муніципального управління в Україні включає три основні елементи. Першою складовою є відповідна рада (яка складається з депутатів, що приймають рішення колегіально під час пленарних засідань та засідань постійних комісій). Друга складова – сільський, селищний, міський голова та підпорядковані йому виконавчі органи, підприємства, установи, організації, що перебувають в комунальній власності. Третя складова – виконком (як колегіальний орган сформований радою, який приймає рішення під час проведення періодичних засідань, є підзвітним і підконтрольним раді, що його утворила, а з питань здійснення ним повноважень органів виконавчої влади – підконтрольним органам виконавчої влади).

За способом формування ці складові є незалежними і формуються у порядку, визначеному законом. Підтримання самостійності і ефективної взаємодії між ними є надзвичайно важливим для існування демократичної моделі муніципального управління. Адже в такій три-складовій системі закладено основи для ухвалення справедливих та ефективних рішень в інтересах територіальної громади. Члени територіальної громади зацікавлені у тому, щоб депутати, члени виконкому і місцевий голова перебували у «різних таборах», не змовлялись між собою, шукали найбільш оптимальні способи вирішення питань місцевого значення в інтересах громади. Зважаючи на означене, спосіб формування місцевої ради, а також місцевого голови шляхом місцевих виборів є найбільш доцільним. Разом з тим, наданий громадянами кредит довіри вимірюється, і критеріями такого є додержання Конституції і законів України, у тому числі, виконання повноважень покладених на них належним чином. Відтак, закономірно йдеться про контроль, як за діяльністю відповідної місцевої ради, так і місцевого голови, який здійснюється як безпосередньо (зокрема, шляхом відкликання депутата ради / місцевого голови за народною ініціативою), так і через обраних представників (зокрема, прийняттям радою відповідного рішення).

У протилежному випадку, йдеться про неможливість співіснування і нормального функціонування місцевої ради, місцевого голови і виконавчого комітету відповідної ради. Подібні ситуації є поширеними і відбуваються шляхом включення до складу виконкому службовців ради

(представників «команди місцевого голови»), наприклад, керівників виконавчих органів, комунальних підприємств. В цих умовах виконавчий комітет перетворюється на своєрідну «нараду при міському голові», в якому рішення «проводяться» місцевим головою, тобто приймаються швидко, без особливих обговорень, в так званому «робочому порядку» (такі рішення можуть навіть прийматися шляхом мовчазної згоди, без голосування). Ось тут і міг би увійти у гру секретар ради у разі, якщо б його було обрано не за поданням ради чи місцевого голови, а зокрема, за ініціативою громади. У такому разі, секретар, наглядаючи за незалежністю виконавчого комітету, тим самим здатний був би стримати можливі спроби узурпації влади місцевим головою і забезпечити налагодження ефективної взаємодії між трьома основними складовими. Звичайно, це потребує внесення відповідних законодавчих змін, що буде дієвішим. Водночас, вирішити ці проблеми можна і на рівні Статуту територіальної громади шляхом закріплення основних гарантій для громади, зокрема:

1. Депутати (крім секретаря) не можуть бути членами виконкому, не можуть працювати у виконавчих органах та комунальних підприємствах, установах, організаціях.

2. Депутати, а також члени виконавчого комітету (в т.ч. близькі особи згідно Закону «Про запобігання корупції») не можуть отримувати будь-які рішення від ради чи її органів на свою користь.

3. «Хочеш впорядкувати свої права чи займатись бізнесом – складай повноваження» (стосується як депутатів, так і членів виконкому).

4. До виконкому повинно входити не більше ніж 10% службовців ради чи працівників комунальних підприємств, установ, організацій [15].

Висновки. Як бачимо, означені нами у дослідженні проблеми формування конституційно-правового статусу секретаря сільської, селищної, міської ради є важливими не стільки, і не тільки з огляду на недосконалість правового регулювання системи місцевого самоврядування. Насамперед, йдеться про місце і роль секретаря ради

в організації злагодженої взаємодії ради та її органів, які покликані діяти в інтересах відповідної територіальної громади.

Найбільше секретар ради допомагає депутатам місцевої ради в реалізації своїх депутатських повноважень, організовує оприлюднення нормативно-правових актів органів місцевого самоврядування та іншої суспільно-важливої інформації; організовує роботу постійних комісій ради; в разі необхідності – підписує протоколи та рішення сесії місцевої ради тощо. В окремих випадках секретар може скликати сесію сільської, селищної, міської ради та, в разі потреби, головувати на засіданнях ради. У випадку дострокового припинення повноважень сільського, селищного, міського голови – секретар тимчасово здійснює обов'язки сільського, селищного, міського голови.

Зважаючи на проведений аналіз конституційно-правових норм, урахувавши недосконалість низки законодавчих положень, вважаємо, що конституційно-правовий статус секретаря сільської, селищної, міської ради потребує вдосконалення. Позитивними, на наш погляд, є положення проекту Закону «Про службу в органах місцевого самоврядування в Україні» № 6504 [11]. Цей проект, хоча і не стосується безпосередньо удосконалення конституційно-правового статусу секретаря ради, але, при цьому, прямо впливає на особливості проходження ним служби в органах місцевого самоврядування, зокрема, й усуває суто технічні законодавчі дефекти (відсилка в профільному Законі до «знаменитої» ч. 1 ст. 42, а не ч. 2 ст. 42 у випадку виконання секретарем повноважень голови). Особливої уваги науковців і практиків заслуговує питання щодо можливої зміни способу формування цієї посадової особи. Підсумовуючи, зазначимо, що секретар ради цілком може відігравати більш значущу роль у питанні нагляду за збереженням незалежності виконавчого комітету ради, забезпечуючи тим самим рівновагу між місцевою радою, місцевим головою та виконавчим комітетом відповідної ради.

ЛІТЕРАТУРА

1. Charte européenne de l'autonomie locale. Strasbourg, 15.X.1985. URL: https://eos.cartercenter.org/uploads/document_file/path/205/Conseil_de_l_Europe_-autonomy_fr.pdf
2. Petryshyna M. "The Features of the System of Normative-Legal Acts of Local Self-Government of Ukraine: A Rejection of the Soviet Union Postulates in Favour of the European Union Values". / Petryshyna Maryna, Petryshyn Oleh, Didych Taras. TalTech Journal of European Studies. 2019. Vol. 9(3), p. 286 – 310, September. URL: <https://sciendo.com/article/10.1515/bjes-2019-0034>
3. Кондрацька Н. М. Місцеве самоврядування в Україні: конституційна модель системно-структурної організації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Н. М. Кондрацька; кер. роботи С. Г. Серьогіна; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 20 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/AVTOREF_2017/Kondratska_2017.pdf
4. Європейська хартія місцевого самоврядування. Страсбург, 15 жовтня 1985 р. Офіційний переклад. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text
5. Ковельська районна рада: Відомості про районну раду. Історія місцевого самоврядування: URL: <https://kovelska-rayrada.gov.ua/istoriya-miscevogo-samovryaduvannya-17-01-45-08-01-2020/>
6. Любченко П. М. Муніципальне право: підручник. 2019. Харків. Право. 523 с. URL: <https://dbms.institute/монографії/любченко-п-м-муніципальне-право-підру/>
7. Петришин О. В. Міжнародні стандарти місцевого самоврядування в контексті євроінтеграційних процесів в Україні / О. В. Петришин, О. О. Петришин // Вісник Національної академії правових наук України. 2016. № 1. - С. 84-91 URL: http://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/ilovepdf_com-84-91.pdf
8. Петришина М. О. Міжнародно-правові стандарти у сфері місцевого самоврядування. Харків. Право, 2016. 44 с.
9. Про місцеве самоврядування: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#n1289>
10. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 07.06.2001 № 2493-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#n126>
11. Про службу в органах місцевого самоврядування: проект Закону від 31.12.2021 № 6504. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73563
12. Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11.07.2002 № 93-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-15#n292>
13. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1.04.2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>
14. Серьогіна С. Г. Форма правління: питання конституційно-правової теорії та практики: монографія. Харків. Право, 2011. 768 с.
15. Солонтей О. та ін. Контроль за владою – практичні інструменти. Київ. Вид-во «Березовська», 2017. 88 с.